

ЛАТИНСЬКА ПАЛЕОГРАФІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИОГРАФІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Микола ІЛЬКІВ-СВИДНИЦЬКИЙ

Наукова бібліотека Львівського національного університету
імені Івана Франка

У статті проаналізовано всю наявну в Україні історіографію у сфері латинської палеографії. Виділено кілька періодів у дослідженні латинського письма і рукописів. Ми зауважили, що українська історіографія характеризується невеликим доробком прикладних досліджень. Внаслідок цього в Україні відсутні теоретичні і методологічні дослідження у сфері латинської палеографії. Такий стан справ почав змінюватися нещодавно – від 2006 р. Джерельна база для палеографічних студій в Україні є досить обширна, щоправда, за невеликими винятками охоплює XVI–XVIII ст.

Ключові слова: латинська палеографія, українська історіографія, латинське письмо на українських землях, дослідження, проблеми, перспективи

Латинська палеографія як одна із найбільших і найкраще розроблених у Західній Європі галузевих частин палеографії, в Україні не дістала належної уваги. До 60-х рр. ХХ ст. будь-яка увага дослідників до латинського письма носила причинковий характер. У 60–70-х рр. ситуація кардинально не змінилася, оскільки з'явилося три прикладні статті Е. Ружицького і два каталоги документів. Наприкінці 70-х – початку 80-х рр. виходять декілька публікацій Н. Яковенко. У 1983 р. перші комплексні дослідження латинського письма завершилися. Лише у 2006 р. наукові студії над латинським письмом було відновлено.

До перших досліджень у сфері латинської палеографії в Україні слід віднести невеличку книжечку Я. Ф. Головацького про старочеський рукописний молитовник XIV–XV ст. (1861 р.)¹. Я. Ф. Головацький добре ознайомлений з різновидами готичного письма. Описуючи рукопис, він охарактеризував форзацні аркуші, які взяті з іншого кодексу, писаного “дрібним готичним письмом”². Сам рукопис був переписаний різновидом готичного письма – швабахом³. Я. Ф. Головацький детально охарактеризував декор кодексу, вигляд чорнила, наявне лініювання, наявні знаки пунктуації. Особливу увагу він приділив атрибуції цього кодексу. Для цього він вдався до аналізу усіх приписок і маргінальних записів, подаючи при цьому характер письма: “крупне фрактурне письмо”, “латинський скоропис”⁴. Також він здійснив спробу диференціації почерків, розмежовуючи готичний і латинський шрифти⁵.

І. Каманін у статті “Главные моменты в истории развития южно-русского письма в XV–XVIII вв.” вперше розглянув проблему взаємовпливів між

кириличним і латинським письмом⁶. Характеризуючи специфіку письма судово-адміністративних органів він зазначив: "...къ русскому письму въ этихъ учрежденияхъ (судах – примѣтка моя) стали прилагаться требованія западно-европейской каллиграфіи и, въ частности, польской”.

Розповсюдження католицької віри і протестантських течій також впливало на характер письма. Остаточним пунктом впливу на українське кириличне письмо стала Берестейська унія 1596 р. І. Каманін пише про це так: “подъ такими вліяніями, изменившими весь строй жизни южно-русского населенія, не могъ сохранить своихъ національныхъ чертъ и южно-русский почеркъ; и онъ изменяется: принимаетъ внешний характеръ готического латинского письма, удерживая лишь насколько то было возможно, старую форму русскихъ букв; таким образомъ, второму періоду въ исторіи развитія южно-русского письма вполне справедливо можетъ быть присвоено названіе готического (виділення І. Каманіна)”⁷. Характеризуючи старий і новий стилі в письмі Київської школи він вказував, що літери м і т запозичені з латинської абетки⁸, а до половини XVII ст. на Лівому березі Дніпра домінує “польський канцелярський почерк” готичного характеру, але з впливом “київського почерка”⁹. Третій період, який охоплює майже все XVII ст., на думку І. Каманіна характеризується подальшим вжитком у судово-адміністративних установах “канцелярсько-готичного письма”, витворенням нових зразків письма за латинськими взірцями. Цей період він назвав “шкільним” або “латинським”¹⁰. За його спостереженнями українське письмо ще на початку XVIII ст. Містило в собі нашарування латинської графіки¹¹.

У розділі “наукова хроніка” ЗНТШ за 1900 р. М. Кордуба умістив огляд праць з латинської палеографії і дипломатики. Окремо він виділив десятирічний огляд бібліографії, укладеної М. Пру¹². М. Кордуба навіть закидав йому певну неповноту його бібліографії, оскільки М. Пру оминув східну палеографію, дипломатику і сигіллографію. До його огляду потрапили ще три позиції – німецьке серійне видання “Monumenta Palaeographica”, книги Л. Делісла про артистичні ініціали і А. Капеллі “Lexicon abbreviaturarum”¹³. М. Кордуба порівняв словник А. Капеллі з відомими на той час словниками Вальтера і А. Шассана. Він позитивно оцінив працю А. Капеллі, відзначивши його повноту і точність¹⁴.

У серійному виданні “Історичні пам’ятки Львова” А. Чоловським було опубліковано чотири актові книги львівської міської канцелярії: 1) книга протоколів уряду Ради і Лави за 1382–1389 рр.; 2) книга прибутків і видатків міста за 1404–1414 рр.; 3) книга прибутків і видатків міста за 1414–1426 рр.; 4) індукти неспірних справ міського Лавничого суду за 1441–1448 рр. Всі книги мають супровідні вступні статті та покажчики. Ідентифікацію почерків найдавнішої збереженої книги за 1382–1389 рр. провів її публікатор А. Чоловський¹⁵. Він схарактеризував письмо цієї книги в загальних рисах – читабельне і старанне, виділивши при цьому п’ять почерків. Оскільки кожен індукований запис в книзі пропагінований, то А. Чоловський прив’язував кожного писара до пронумерованих записів.

Львівський історик і архівіст першої половини ХХ ст. К. Бадецький у своєму фундаментальному описі актової документації м. Львова XIV–XVIII ст.¹⁶ при характеристиці міських книг обмежився лише загальними тезами про готичний характер письма книг, уточнюючи каліграфічність чи некаліграфічність останніх.

В Записках НТШ за 1906 р. вийшла стаття Михайла Грушевського “Лист Володимирської громади з 1324 р.”, де він умістив світлини документа (“факсиміле”) і печатки¹⁷. Він докладно описує його зовнішні характеристики: форму, вигляд, як документ був складений, у який спосіб підвішена печатка до документа. З’ясовуючи питання чому лист писався латинською мовою, Михайло Грушевський вдається до аналізу легенди на печатці. З усього напису цілою залишилася одна літера “’отицьке D”, з чого автор дійшов до висновку, що напис був зроблений “’отицькими буквами”¹⁸. Якихось описів письма тексту автор не зробив, обмежившись факсимільною публікацією, коротким коментарем змісту документа в тогочасному історичному контексті, його форми, вигляду печатки, реконструкцією втраченої на печатній легенді.

У 1961 р. за редакцією професора Львівського університету Я. П. Кіся вийшов збірник документів “Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст.”. До збірника увійшли документи з двох великих фондів Центрального державного історичного архіву УРСР (тепер Центрального державного історичного архіву України у м. Львові) – Магістрат м. Львова і Львівський гродський суд. У передмові Я. Кісь не оминув увагою специфіку письма документів. Він охарактеризував еволюцію латинського письма документів побіжно і в загальних рисах. На його думку, “характер письма з часом змінювався від готичної мінускули і курсиву XV ст. та першої половини XVI ст., письма важкого до читання, з багатьма нестаранно писаними текстами, до чіткого каліграфічного письма епохи Ренесансу в другій половині XVI – першій половині XVII ст. і змішаних елементів різних письм у другій половині XVII і XVIII ст.” Великим позитивом цього збірника документів є наявність восьми світлин з прикладами письма документів¹⁹.

Побіжно питання взаємодії українського кириличного (скорописного) і латинського письма у Львові висвітлила П. Захарчишина у 1964 р.²⁰, хоча перші зауваження у цьому питанні пов’язані із спостереженнями архівіста І. Каманіна. П. Захарчишина прийшла до висновку, що такі особливості львівського кириличного письма, як прагнення до видовження ліній і заострення кутів графем окремих літер, свідчать про вплив готичного письма, а заокруглення кутів і петель вказує на запозичення з гуманістичного письма²¹. У 70-х рр. ХХ ст. з’являються каталоги колекцій окремих документів з вказівками на джерелознавчу вартість та їх репрезентативність для певних студій. Я. Р. Дашкевич, Л. А. Проценко, З. С. Хомутецька у передмові до “Каталогу колекції документів Київської археографічної комісії”, зазначають, що практично всі документи надаються до палеографічних досліджень, зокрема до польської, латинської, німецької, французької палеографії²². У “Каталозі пергаментних

документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові” О. А. Купчинський також вдався до джерелознавчої характеристики описаних документів. Він акцентував увагу, зокрема на особливостях декору пергаментних грамот (початкові літери і перші слова тексту)²³.

В українській науці (кирилична палеографія) була спроба використати підставову термінологію, запроваджену французьким вченим Ж. Маллоном. Репрезентантом цієї спроби була дослідниця В. Панашенко. У своїх публікаціях та монографії, присвяченій палеографії українського скоропису другої половини XVII ст., виданій 1974 р. вона об’рунтувала продуктивність використання таких термінів як: графема, дукт письма, модуль письма²⁴.

Початок дослідженню латинського готичного письма на українських землях поклала публікація Е. Ружицького. Він опублікував статтю про скорочення в латинських документах середньовічного Львова²⁵, надавши великого значення системі скорочень, як найважливішого розділу латинської палеографії. В класифікаційному відношенні він прийняв схеми О. А. Добіаш-Рождественської і В. Семковича, які на його думку є яснішими і зрозумілішими²⁶. У цій публікації він поставив ряд важливих питань для львівського латинського письма, зокрема питання впливу на львівське письмо західноєвропейської латинської системи, взаємовпливів латинського письма і кирилиці у Львові. На думку Е. Ружицького, у документальному письмі брахи’рафічна система зберігалася довше, ніж у книжковому. Розглядаючи проблему впливів у сфері письма, він відмітив, що на львівську школу письма найбільше впливали осередки Польщі, Чехії, Угорщини, хоча також не виключав впливів осередків Італії, Франції, Німеччини²⁷. Словниковий додаток до статті нараховує 313 скорочень. Другу свою публікацію він присвятив скороченням у готичному письмі XIII–XVI ст.²⁸ Словниковий склад скорочень включених до цієї статті нараховує 135 слів на основі близько 23 фондів²⁹. На його думку, лише два фактори впливали на вживання скорочень у XV–XVI і пізніших століттях – це заощадження часу чи традиція, що безумовно знайшло своє відображення у готичному письмі львівської міської канцелярії.

Він наголосив на практичному значенні дослідження курсивів. Словниковий склад скорочень включених до цієї статті нараховує 135 слів на основі близько 23 фондів³⁰. На його думку, лише два фактори впливали на вживання скорочень у XV–XVI і пізніших століттях – це заощадження часу чи традиція, що безумовно знайшло своє відображення у готичному письмі львівської міської канцелярії.

Окрім скорочень, в поле дослідницького зацікавлення Е. Ружицького потрапили також цифри львівського латинського письма³¹. У львівському готичному і гуманістичному письмі вживалися дві цифрові системи – арабська і римська³². У період застосування гуманістичного (ренесансного) письма і до кінця XVIII ст. римські цифри використовували порівняно рідко, і то в пергаментних документах. Окрім твердження Е. Ружицького викликають певні застереження. Можна погодитися з твердженням автора про початок вживання арабських дат у львівських документах, який збігається, принаймні з хронологічними рамками

найдавніших збережених документів міської канцелярії³³. Проте, повноцінне використання цифр у міських фінансових книгах з'явилося, щойно після 1519 р.³⁴ З'ясуванням автором специфіки написання римських цифр дозволило виправити помилки А. Чоловського, видавця "Історичних пам'яток Львова", а також видавців III тому "Актів гродських і земських". Чи не найважливішим твердженням автора є те, що під впливом латинських документів арабськими цифрами починають датувати окремі українські кириличні документи³⁵.

Перші повноцінні дослідження латинського письма у всіх його аспектах започаткувала Н. Яковенко. Її дисертація і декілька публікацій присвячені палеографії латинського ділового письма Правобережної України другої половини XVI – першої половини XVII ст. Найбільш ґрунтовно вона вивчила письмо Житомирської гродської канцелярії. Наукове керівництво дисертаційним дослідженням Н. Яковенко здійснював В. Н. Малов, представник Санкт-Петербурзької школи латинської палеографії.

Н. Яковенко наголосила на двох аспектах вивчення латинського письма на українських землях: практичному і теоретичному. Практичний – правильне прочитання, датування і визначення автентичності латиномовних документів. Теоретичний – вивчення процесів співіснування кириличного і латинського письма на Україні. Серед джерел проникнення латинського письма на Україну Н. Яковенко називає Польщу і Чехію. Латинське письмо запозичувалося у готових формах і бралось із різноманітних джерел, перейняло ряд графічних норм кириличної графіки, що спричинилося до еkleктичного характеру латинського письма на теренах України, зокрема Правобережжя³⁶. Серед типів латинського письма, поширених на Правобережній Україні, авторка виділяє наступні: гуманістичний курсив, канцеляреска, бастарда, готичний курсив і курента.

Н. Яковенко виділила три етапи в розвитку латинського канцелярського письма на Правобережній Україні: 1) переважання готичного письма (1569–1615); 2) співіснування готичного і гуманістичного письма (1616–1640); 3) переважання гуманістичного письма (1640–1648)³⁷. Хоча авторка досліджувала латинське письмо і його специфіку на Правобережній Україні, проте свої узагальнення екстраполювала на всю територію України, де тоді побутувало латинське письмо. Оскільки латинське письмо було запозиченим, чужорідним елементом, то на Україні, на її думку не було створено самостійної школи латинського письма³⁸. Якщо до критерію самостійності відносити винахід чи не винахід окремо різновиду чи типу письма, то в такому випадку ми підтримуємо таку тезу. Якщо ж брати сукупність кількох інших критеріїв, то ми не можемо погодитися з Н. Яковенко. Зрештою вона сама зазначила, що її доробок опирається на недосліджений ґрунт і будь-які критичні зауваження будуть сприйняті для подальшої розробки цієї проблеми.

Окрему публікацію авторка присвятила характеристиці джерел вивчення латинського письма на Правобережній Україні кінця XVI – першої половини XVII ст.³⁹ Вивчення письма дає значимий масовий матеріал про часові рамки і характер проникнення латинсько-польського письма на різні території України⁴⁰.

Н. Яковенко слушно підмітила, що актові книги є своєрідним індикатором рівня проникнення латинського письма в українські канцелярії⁴¹. Такі висновки для теренів колишньої Галицько-Волинської держави не можуть бути повністю прийнятними, оскільки в князівській і міських канцеляріях окрім кириличного побутувало також і латинське письмо і, завдяки осіданню німецьких колоністів, воно щораз активніше проникало до публічно- і приватноправової сфери життєдіяльності тогочасного суспільства. До шляхів проникнення латинського письма на терени України Н. Яковенко зараховує наступні: 1) введення книг; 2) розселення польського етнічного елемента; 3) шкільна освіта; 4) адміністративні і державні канали⁴². У 1981 р. Н. Яковенко опублікувала статтю про нові дані до біографії Станіслава Серафима Ягодинського – польського каліграфа, підручник якого (1695 р.) мав вплив на формування писемної культури на Правобережній Україні⁴³.

Попри відсутність в Україні прикладних і теоретичних напрацювань, у 1996 р. у видавництві Львівського університету виходить текст лекцій “Латинське письмо та його види”. Його автор – М. Кріль є відомим в Україні вченим, істориком-славістом. Його лекційний курс, навряд чи був новаторським, самостійним осмисленням історії латинського письма. Незадовго він викликав досить гостру критику колег О. Мацюка, Н. Царьової, В. Кметя і Н. Шестакової⁴⁴. Рецензенти закидали М. Крилеві схематизм побудови змістової, фактографічної частини, їх неповноту, суперечливість періодизації і класифікації письма, використання застарілої термінології, плутанину у характеристиці типів і видів латинського письма. Окремим пунктом критики була повна відсутність у його тексті традиції застосування латинського письма в Україні, адже воно залишається малодослідженим⁴⁵.

У 1989 р. у Києві вийшла книга, присвячена історіографії і теорії допоміжних історичних дисциплін. Н. Яковенко написала частину з латинської палеографії⁴⁶. Вона наголосила на унікальності культурної спадщини України, оскільки тут перетиналися, співіснували взаємовпливали одна на одну дві мовні і писемні системи – кирилична і латинська⁴⁷. Авторка вкотре ствердила, що латинське письмо перейняло багато принципів графіки кириличного письма. Поряд з цим вона підтвердила думку, яка вже побутувала в історіографії, про вплив латинського письма на український скоропис⁴⁸. У 1988 р. Н. Царьова тези проспекту підготовки до публікації палеографічного альбому латинського скоропису XIV–XVII ст., який мав бути створений на основі актових книг (переважно львівського походження)⁴⁹. Крім перераховування критеріїв видання цього альбому, зазначено одну важливу і засадничу річ, що латинський скоропис актових книг розвивався на базі західноєвропейських зразків, але набув своїх особливих рис⁵⁰. Варто згадати, що у 50-80-х роках ХХ ст. у ЦДІА України (тоді УРСР) працювала З. І. Тараканова, яка була знавцем-практиком німецькомовного готичного письма⁵¹.

Взаємовпливів кириличної і латинської систем була за торкнута також у нарисі В. Фрис про кириличну рукописну книгу⁵². Але дослідниця не пішла далі вже існуючих тверджень історіографії. Для кінця XIV–XV ст., беручи за основу матеріал львівської міської канцелярії, важко однозначно говорити про впливи кириличного письма на латинське або навпаки. Це пов'язано з відсутністю синхронного кириличного комплексу і його стосунку до міської канцелярії. У XVI ст. ми маємо значно краще представлений комплекс актових джерел, зростання і зміцнення ролі української громади в життєдіяльності міста, активнішої її суспільної позиції. Тому для ранньомодерного часу про впливи і взаємовпливи можна говорити більш впевнено.

У 2004 р. світ побачила монументальна праця з української середньовічної дипломатики “Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст.”⁵³ Її автор – знаний в Україні вчений, фахівець в галузі дипломатики та інших спеціальних історичних дисциплін, голова НТШ Олег Купчинський. Він веде мову про давньоукраїнський симбіоз латиномовних документів, що розвинувся під впливом угорської і німецької дипломатичних шкіл. На думку Олега Купчинського не обійшлося без прямого чи опосередкованого впливу папської канцелярії⁵⁴. З кінця XIII ст. маємо один латиномовний документ Березького старости Григорія для внутрішнього вжитку у списку XVIII ст., а з першої половини XIV ст. збереглося 9 латиномовних документів. Майже всі документи адресовані за кордон і лише документ Хронологічно вони діляться наступним чином: Андрія і Лева Юрійовичів (1316 р.), Андрія Юрійовича (1320 р. – 2), радників і громади м. Володимира (1324 р.), Юрія Тройденовича (1325 р., 1327 р., 1334 р., 1335 р., 1339 р.), Дмитра Дядька (Дедька) (1341 р.)⁵⁵. Переважна більшість дійшла до нас в оригіналі – 9 документів, один у копії XV ст., а інший у копії XVIII ст. Олег Купчинський подав світлини практично усіх латиномовних документів, що суттєво посилює джерельну вартість його праці.

Він не подав окремого палеографічного дослідження документів першої половини XIV ст., але спробував класифікувати письмо. Докладне вивчення джерельного матеріалу дозволяє зробити окремі уточнення. Письмо може бути або маюскульним, або мінускульним, тому класифікація письма не потребує введення цієї загальної характеристики в класифікаційні чи типологізаційні поняття. Щось подібне ми можемо побачити у палеографів початку XX ст.⁵⁶

Рік документа	Типологія в О. Купчинського	Наша типологія
1316 р.	готичний канцелярський мінускул ⁵⁷	каліграфічний канцелярський курсив
1320 р.	готичний канцелярський курсив ⁵⁸	регуляризований канцелярський курсив під впливом лєжського дукту в літерах: <i>b, h, l</i>
1320 р.	готичний канцелярський курсив ⁵⁹	документ писаний готичним книжковим письмом – текстурою
1324 р.	готичний канцелярський курсив ⁶⁰	біглий готичний канцелярський курсив
1325 р.	готичний канцелярський курсив ⁶¹	регуляризований готичний канцелярський курсив
1327 р.	готичний канцелярський курсив ⁶²	регуляризований готичний канцелярський курсив
1334 р.	_____	каліграфічний готичний канцелярський курсив
1335 р.	готичний канцелярський курсив ⁶³	регуляризований готичний канцелярський курсив
1339 р.	готичний канцелярський курсив ⁶⁴	регуляризований готичний канцелярський курсив
1341 р.	готичний курсив канцелярського типу ⁶⁵	регуляризований готичний канцелярський курсив

Аналізуючи кожен документ зокрема, він давав короткі характеристики палеографічного характеру. Свою увагу він фокусував на початкових, ініціальних літерах, характеристиці динаміки почерків, морфології окремих літер у тексті документів, інтерпункції, а також наявності і різновиду вживаних скорочень⁶⁶.

У 2006 р. студії над латинською палеографією в Україні відновилися. Об'єктом наукових зацікавлень стало латинське письмо судово-адміністративних установ Львова XIV–XVI ст. З'явилися публікації М. Ільківа-Свидницького про пізньоготичне фінансове письмо першої половини XVI ст., готико-гуманістичне письмо і проблему гуманістичної реформи у канцелярії львівського магістрату XVI – початку XVII ст., готичне письмо пізнього середньовіччя у тій же ж канцелярії⁶⁷.

У 2008 р. відбулася спроба підсумувати наявну історіографію з проблеми походження готичного письма і ще раз проаналізувати причини цього явища в історії середньовічної писемної культури⁶⁸. У 2009 р. у Львові захищено першу в незалежній Україні дисертаційну роботу, присвячену готичному письму канцелярії львівського магістрату кінця XIV – першої половини XVI ст.⁶⁹

На сторінках часопису “Студії з архівної справи та документознавства” за 2009 р. з'явилася стаття Т. Барабаша, присвячена рецепції планіметрії у палеографії та опису графіки літер актових книг магістрату м. Мостиська за 1599–1634 рр.⁷⁰ Вище нами було згадано, що латинська палеографія в Україні належить до малодосліджених ділянок історичного знання. Тому поява нової прикладної чи теоретичної публікації мала б бути відрадною і важливою подією у науковому житті. Дана публікація належить до того типу, які навпаки мають зворотний ефект. Фактично у цій статті подана спроба спотворення реально існуючих методик і методологій, які оперті на математичні основи, підмінивши їх на неіснуючу рецепцію планіметрії. У гонитві за витворенням “нового” підходу до опису графіки літер, автор повернувся на початок XX ст. у схемі формального аналізу письма, не подавши насправді нічого нового. Намагання звести літери до елементарних геометричних фігур ігноруючи процеси еволюції звичайного письма, творення каліграфічних шаблонів, взаємодію рукописних взірців із своїми друкованими варіантами завели автора у глухий кут планіметричної описової методики. Ще одним прикрим фактом у цій публікації є її загальна стилістична, орфографічна невчитаність з огріхами фактографічного характеру, необізнаність автора з підставовими науковими працями російських, чеських, польських вчених, що й призвело його до необ'рунтованих висновків. Методологічною помилкою стало переконання автора, що на основі кількох книг можна створити якусь нову концепцію чи методику аналізу латинського письма. Згадаймо хоча б обсяг, характер і кількість писемних пам'яток, які залучив Ж. Маллон, щоб пояснити еволюцію письма, причини його змін і специфіку його графічних форм.

Проаналізований історіографічний матеріал дозволяє сформулювати перспективи досліджень у сфері латинської палеографії в Україні. Українські архіви, бібліотеки і музеї зберігають багатий і репрезентативний масив

латинських рукописних, актових книг і документів XI–XVIII ст. Цей масив можна поділити на дві частини: 1) переписані, укладені на українських землях; 2) зовнішнього походження, які збереглися у історично складених колекціях. Перспективи дослідження цих двох груп дещо різняться, тому їх варто сформулювати, орієнтуючись на характер цих двох джерельних масивів:

1. переписані, укладені на українських землях

- предметне вивчення латинського письма – типологізація, класифікація, характеристика графічної специфіки;
- вивчення латинського письма – як рецепції латинської культури на українських землях (соціологія – писарі, публічні нотарії, бакалаври, магістри, купці, міщанство і шляхта; географія – витоки, локальні центри, впливи, поширення на українські землі)
- укладення словників скорочень з відображенням графічної автентики скорочених слів;
- укладення палеографічних альбомів, котрі містили б наукову і дидактичну складові; наукова – вступна стаття із характеристикою письма, класифікація і типологізація кожного зразка; дидактична – окремим зошитом мають додаватися розчитки текстів;
- розробка термінології палеографічного аналізу письма, методології аналізу індивідуальних почерків, класифікації і типологізації поліваріантного письма XVI–XVIII ст.;

2. зовнішнього походження, які збереглися у історично складених колекціях архівів, бібліотек і музеїв України

- укладення каталогів – кодикологічних і палеографічних або об'єднаного (змішаного) типу з обов'язковим додаванням ілюстративної частини;
- вивчення графічної специфіки письма, локалізація і атрибуція з писарськими осередками і хронологією написання;
- вивчення географії поширення і побутування на основі маргінальних записів, провенієнцій, різнохарактерних дописок на захисних аркушах чи оправі з м'якого матеріалу (наприклад, пергамент);
- дослідження, опис декоративних особливостей книжкового письма й публікація відповідних буклетів, альбомів, каталогів.

LATIN PALEOGRAPHY IN UKRAINE: HISTORIOGRAPHY, PROBLEMS AND PROSPECTS

Mykola ILKIV-SVYDNYTSKY

Scientific Library of Ivan Franko National University of Lviv

The author analyzed Ukrainian historiography of the Latin paleography in XIX–XXIth centuries. He distinguished some periods in the investigations of Latin script and manuscripts. Ukrainian theoretical and methodological investigations concerning Latin paleography are absent. Source base for paleographical studies in the Ukraine is a rather great and needs to be studied.

Key words: Latin paleography, Ukrainian historiography, the Latin script in the Ukrainian lands, investigations, problems, perspectives.

¹ Головацький Я. Ф. О рукописномъ молитвеннике старочешскомъ съ XIV–XV века, хранящемся въ университетской библиотеке во Львове. Въ Праге, 1861.

² Головацький Я. Ф. О рукописномъ молитвеннике старочешскомъ съ XIV–XV века... С. 3.

³ Там само... С. 3.

⁴ Там само... С. 4.

⁵ Там само... С. 4.

⁶ Каманин И. Главные моменты въ исторіи развитія южно-русскаго письма въ XV–XVIII вв. // Палеографический изборникъ. Матеріалы по исторіи южно-русскаго письма в XV–XVIII вв., изданные Кіевской комиссіей для разбора древнихъ актовъ. Кіевъ, 1899. Вып. 1. С. 1–19.

⁷ Каманин И. Главные моменты въ исторіи развитія южно-русскаго письма въ XV–XVIII вв... С. 13.

⁸ Там же... С. 14.

⁹ Там же... С. 15.

¹⁰ Там же... С. 17.

¹¹ Там же... С. 17.

¹² Кордуба М. Наукова хроніка // Записки наукового Товариства імени Шевченка. Львів, 1900. Т. XXXVII. кн. VII. С. 2.

¹³ Кордуба М. Наукова хроніка... С. 3.

¹⁴ Там само... С. 3.

¹⁵ Pomniki dziejowe Lwowa z Archiwum miasta: w IV tt. / [wyd. A. Czojowski]. Lwow, 1892. T. I.: Najstarsza księga miejska 1382–1389. 172 s.

¹⁶ Badecki K. Archiwum akt dawnych miasta Lwowa. A: Oddziai staropolski: w IV tt. Lwow, 1935. T. III: Księgi i akta administracyjno-sędowe 1382–1787 z 82 ilustracjami na XXX tablicach. 236 s; T. IV.: Księgi rachunkowe (lonherskie) 1404–1788. 156 s + 119 ilustr. na XXXVIII tabi.

¹⁷ Грушевський М. Лист Володимирської громади з 1324 р. (факсиміле листу і печатки) // Записки наукового товариства імени Шевченка. Львів, 1906. Т. LXXII. Кн. IV. С. 5–8.

¹⁸ Грушевський М. Лист Володимирської громади з 1324 р. (факсиміле листу і печатки). С. 7–8.

¹⁹ Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст. / За ред. Я. П. Кіся. Львів, 1961. С. 23, 34, 177, 242, 250, 299, 302, 418.

²⁰ Захарчишина П. І. Палеографічні особливості львівського письма XVI–XVII ст. // Історичні джерела та їх використання. Київ, 1964. Вып. 1. С. 193.

²¹ Захарчишина П. І. Палеографічні особливості львівського письма XVI–XVII ст. С. 193.

²² Каталог колекції документів Київської археографічної комісії 1369–1899 / Упор. Я. Р. Дашкевич, Л. А. Проценко, З. С. Хомутецька. К., 1971. С. 5–6.

²³ Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький. Київ, 1972. С. 15.

²⁴ Панашенко В. В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (На матеріалах Лівобережної України). Київ, 1974. С. 10.

²⁵ Ружицький Е. Й. Скорочення в латинських документах XIV–XVIII ст. (на матеріалах ЦДА УРСР у Львові) // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція: спеціальні історичні дисципліни. Київ, 1968. С. 138–162.

²⁶ Ружицький Е. Й. Скорочення в латинських документах XIV–XVIII ст. С. 144.

²⁷ Там само. С. 151.

²⁸ Ружицький Е. Й. Скорочення в латинському готичному письмі XIII–XVI ст. (за матеріалами ЦДА УРСР у Львові) // Історичні джерела та їх використання. Київ, 1972. Вып. 7. С. 93–102.

²⁹ Ружицький Е. Й. Скорочення в латинському готичному письмі XIII–XVI ст. С. 94.

³⁰ Там само.

- ³¹ Ружицький Е. Й. Цифри латинського письма XIV–XVIII ст. (на матеріалах ЦДІА УРСР у Львові) // Історичні джерела та їх використання. Київ, 1971. Вип. 6. С. 145–153.
- ³² Ружицький Е. Й. Цифри латинського письма XIV–XVIII ст. С. 146.
- ³³ Там само. С. 149.
- ³⁴ Там само. С. 152.
- ³⁵ Там само. С. 152.
- ³⁶ Яковенко Н. Н. Палеография латинского документального письма на Правобережной Украине (вторая половина XVI – первая половина XVII вв.): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.09 “Историография и источниковедение”. К., 1983. 22 с.; Яковенко Н. М. Передумови поширення і характер латинського письма на Правобережній Україні (друга половина XVI – перша половина XVII ст.) // Архіви України. 1978. № 6. С. 8–19.
- ³⁷ Яковенко Н. М. Передумови поширення і характер латинського письма на Правобережній Україні (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)... С. 13.
- ³⁸ Яковенко Н. М. Передумови поширення і характер латинського письма на Правобережній Україні... С. 19.
- ³⁹ Яковенко Н. Н. Источники изучения латинского письма на Правобережной Украине в конце XVI – первой половине XVII вв. (на материалах архивных и библиотечных хранилищ УССР) // Вспомогательные исторические дисциплины. Ленинград, 1983. Вып. XIV. С. 285–300.
- ⁴⁰ Яковенко Н. Н. Источники изучения латинского письма на Правобережной Украине... С. 286.
- ⁴¹ Там же. С. 292.
- ⁴² Там же. С. 299.
- ⁴³ Яковенко Н. Н. Новые данные к биографии С. С. Ягодыньского // Советское славяноведение. 1981. № 1.
- ⁴⁴ Мацюк О., Царьова Н., Кметь В., Шестакова Н. „Ars discernendi vera ac falsa”. Михайло Криль. Основи палеографії: Навч. посібник. Київ, 1995. 196 с.; Криль М. М. Латинське письмо та його види: текст лекцій. Львів, 1996. 64 с // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 1998. Т. 3. С. 171–181.
- ⁴⁵ Мацюк О., Царьова Н., Кметь В., Шестакова Н. „Ars discernendi vera ac falsa”... С. 176.
- ⁴⁶ Яковенко Н. Н. Палеография и сопредельные дисциплины. Латинская палеография // Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория. Киев, 1988. С. 90–109.
- ⁴⁷ Яковенко Н. Н. Палеография и сопредельные дисциплины. Латинская палеография... С. 104.
- ⁴⁸ Там же. С. 105.
- ⁴⁹ Царьова Н. М. Палеографічний альбом латинського скоропису XIV–XVII ст. (на матеріалах актових книг) // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ, 1988. С. 195–196.
- ⁵⁰ Царьова Н. М. Палеографічний альбом латинського скоропису XIV–XVII ст... С. 196.
- ⁵¹ Українські архівісти (XIX–XX ст.): Біобібліографічний довідник / Держкомархів України, УНДІАСД; упоряд.: І. Б. Матяш (кер.), С. Л. Звірський, Л. Ф. Приходько та ін. К., 2007. С. 610.
- ⁵² Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні. Львів, 2003. 188 с + 8 кол. іл.; Ільків-Свидницький М. Проблеми і перспективи дослідження рукописної спадщини в Україні (Рец.: Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні. Львів, 2003. 188 с + 8 кол. іл.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2007. Вип. 11. С. 292–297.
- ⁵³ Купчинський О. А. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – 1286 с.
- ⁵⁴ Купчинський О. А. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. – С. 123.
- ⁵⁵ Там само. С. 125–204.
- ⁵⁶ Thompson M. E. Introduction to Greek and Latin Palaeography.– Oxford, 1912.–600s.
- ⁵⁷ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. – С. 146.
- ⁵⁸ Там само.–С.153.

⁵⁹ Там само.–С.159.

⁶⁰ Там само.–С.162.

⁶¹ Там само.–С.167.

⁶² Там само.–С.171.

⁶³ Там само.–С.181.

⁶⁴ Там само.–С.188.

⁶⁵ Там само.–С.195.

⁶⁶ Там само.–С. 146, 153, 158, 162 та інші.

⁶⁷ *Ільків-Свидницький М.* Пізньоготичне фінансове письмо у канцелярії львівського магістрату в першій половині XVI ст. (на матеріалах ЦДІА України у Львові) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) дисциплін. – Львів, 2006. – Т. ССЛІІ. – С.29–52; *Ільків-Свидницький М.* Готико-гуманістичне письмо і проблема гуманістичної реформи письма у канцелярії львівського магістрату XVI—початку XVII ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка. – Львів, 2006. – Вип. 8. – С.48–62; *Ільків-Свидницький М.* Готичне письмо у канцелярії львівського магістрату кінця XIV–XV ст. (на матеріалах ЦДІА України у Львові) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2006. – Вип. 9. – С. 285–300.

⁶⁸ *Ільків-Свидницький М.* Проблема походження готичного письма // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 9–20.

⁶⁹ *Ільків-Свидницький М. М.* Готичне письмо у канцелярії Львівського магістрату кінця XIV – першої половини XVI ст.: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / М. М. Ільків-Свидницький. – Львів, 2009. – 20 с.

⁷⁰ *Барабаш Т.* Рецепція планіметрії у палеографії: опис графіки літер латинського письма актових книг магістрату м. Мостиська за 1599–1634 рр. (на матеріалах ЦДІАЛ України) // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2009. – Т. 17. – С. 36–40.